

Пилипко Є. В. ,
канд. филос. наук, доцент
Харківська національна академія міського господарства

Деякі фактори самоорганізації цивілізаційного розвитку українського суспільства

Яркою особливістю нашого часу є поширена глобалізація історичних процесів. Жодна країна, жоден народ не може стверджувати, що знаходиться поза процесами нелінійної глобалізації планетарної цивілізації. Все XX століття наповнено тектонічними зсувами у геополітиці, міжконтинентальній економіки та процесами міжнародного культурного взаємовпливу, що привело до переструктурування всього макрополітичного простору. У контексті такого глобалізму Україна посідає своєрідне, в наслідок не тотожності систем, місце, з власними детермінантами, системами самоорганізації, перспективами розвитку, встановлення якого є стратегічним завданням сучасної історіософської думки.

Питанням дослідження самоорганізації та організації в соціальних системах присвячені роботи багатьох дослідників, зокрема: А. Н. Аверьянова, Ю. Н. Пахомова, С. Б. Кримського, Ю. В. Павленка, О. О. Шморгуна, Г. П. Аксьонова, В. М. Ткаченка, П. П. Гайдена, Ю. Н. Давидова, В. Г. Кременя, М. Р. Абдалієвої.

Виявити рівень зв'язку процесів системної самоорганізації та організації в Україні з загальносистемними змінами в межах сучасного цивілізаційного середовища. Виявлення зовнішніх та внутрішніх факторів без яких неможливе ні політичне, ні економічне, ні соціальне, ні культурне поновлення міжсистемних відносин у конструктивному державному реформуванні.

Україна як державне утворення, безумовно, являє собою систему багаторівневого ускладнення, що характеризується чисельними нелінійними зв'язками. Тож маємо наявність упорядкування. Система передбачає певну внутрішню структурність, відповідно в Україні спостерігаємо як структурне упорядкування між субелементами, так і ієрархічне розгалуження систем.

Історичний детермінізм політичних, соціальних, економічних, культурних явищ та процесів потребує деталізації із врахуванням багатомірності і поліваріантності розвитку сучасних історичних систем, їх різновекторності взаємовпливів.

Системний функціональний зміст бюрократичного та правлячого апарату після 1991 р. суттєво не змінився, оскільки подальшу роботу виконували ті ж самі робітники бюрократичного апарату СРСР, а керівні місця посідали кадри, що отримали виховання та освіти керування від компартії. Аналізуючи системне наслідування можна впевнено говорити про не тільки наслідування, але й широке розгалуження бюрократичного та правлячого апарату побудованого за застарілими принципами функціонального призначення, що важливим детермінантом головних подій в Україні 1991-2002 рр.

Так, намагання реформувати економічну систему виявились як руйнівними

для старої системи міжструктурних відносин, так і не ефективними для відбудови оновлених. Формування внутрішнього ринку набуло хаотичного характеру оскільки відмовившись від загальнодержавного планування не встановили механізми саморегуляції та підтримки творчої ініціативи, фактично заглушуючи приватне підприємництво незбалансованою податковою політикою. Що може свідчити або про нездатність до адекватної рефлексії в нових умовах, або про відсутність такого бажання з боку правлячих вершків країни.

Дещо про особливий, суто національний характер розвитку країни.

Зчаста думкою про національну унікальність зловживають і використовують на потребу демагогії. Ще Драгоманов заперечував міф про вроджений та незмінний національний характер саморозвитку народів, а відмінності між народами він розглядав як результати закономірного історичного розвитку, де культурна самобутність народів полягає лише у сфері своєрідного поєднання елементів, спільних для багатьох народів [5, с. 8]. Деякі дослідники вважають, що рушійні сили історії не є національними а є наслідком більш загальних причин. Відповідно чому так звану національну унікальність не можна вважати головною детермінантою самоорганізації історичного простору.

Функціональний простір де самоорганізується система у соціетальному вимірюванні поширюється не тільки на поле самосвідомості, але й на економічному, політичному, науковому рівнях. Тому розпад контролюючих систем СРСР привів до безконтрольної концентрації суспільних коштів в масштабах держави в одних руках, що привело до чисельних зловживаннях для власного збагачення за національні кошти.

Ще однією суттєвою детермінантою подальшого розвитку країни є руйнування такого її головного ресурсу національного прогресу як інтелектуального потенціалу, що забезпечує в технологічно розвинутих країнах 80-90% економічного зросту.

Ця небезпека стає ще більшою у тривалому часовому вимірюванні, що відштовхує Україну на рівень країн третього світу. З вище вказаного можна зробити висновок, що ситуація на Україні не є стабільною, постає динамічно неусталеною, де широкі верстви населення не зважаючи на мовчання та політичну пасивність (на що вказує кількість мітингів та чисельність їх учасників) накопичують незадоволення, яке зворотно пропорційне збіднілості населення, і може привести до непередбачених флуктуаційних вибухів народного волевиявлення.

Відомо, що ознаки самоорганізації спостерігаються у достатньо ускладнених системах, соціальні системи завдяки своїй значній ускладненості не тільки встановлюють певні усвідомлені ієрархічні зв'язки, але й виявляються здатними до організаційних заходів саме завдяки наявності компоненту свідомості. Більш того кожне суспільне поєднання встановлює ієрархічні зв'язки за принципами функціонального призначення субелементів. Так, в правовому полі українського суспільства відокремлено за функціональним

призначенням три верстви влади: судова, законодавча, виконавча, функціонування яких підлягає потребам державної системи. У той же час існують три принципово відмінних моделі розуміння функціональної характеристики зв'язків розвиненої соціально-історичної системи, що детермінує рівень ефективності розвитку системи в цілому.

Перша будується за принципом “перехід-сталість” і абсолютизує роль динамічного закону [3, с. 426]. Таке розуміння історії і, відповідно, планування розвитку країни, приводить до певних катастрофічних наслідків де базисне протиріччя між активною стороною виробничими силами і реакційними – виробничими відносинами сприяє поширенню конфлікту, тому що не тільки не породжує синтез, але й сприяє поширенню антагоністичних тенденцій. Саме тому намагання комуністичних лідерів надати державі характеру усталених відносин привели до краху всієї системи колишнього СРСР так, що вона не витримала відносно незначних динамічних структурних коливань під час перебудови 1985-1991 рр.

Друга модель пов'язана з ідеєю «суспільна неперервність – сталість», пояснює розвиток суспільства в межах географічного детермінізму, за допомогою якого Монтеск'є пояснював дух народу, що обов'язково, врешті-решт, нівелює, за думкою відомого дослідника Ф.Фукуями, специфіку менталітету, в наслідок надзвичайного розвинення сучасної техногенної цивілізації та західної моделі економічних стосунків [3, с. 427].

Але ідея остаточної сталості не тільки не підтверджується історичним досвідом, а є абстрактною не пов'язаною з сутністю розвитку динамічних систем. Так, постійні коливання циклічних процесів хоча й мають певні загальні риси в межах розвитку одного народу, але постійно розвивають систему на новому рівні, що обов'язково приводить до саморозвитку кордонних систем. Розпад економічної системи країн Варшавського договору і самого СРСР не тільки, фактично, не знищив народів, що входили до цієї системи, хоча і наблизив декотрі до критичного кордону катастрофічних наслідків, але стимулював до пошуку нового ще не відомого рівня розвитку в нових умовах.

І *третья* модель «постійна динамічна усталеність» самоорганізуючих систем, встановлює необхідність наявності певних динамічних коливань у самій системі, не стільки за рахунок існування генетичних нормативів надбаних в процесі еволюції системи, скільки силою механізмів штучної організації, з середини самого соціуму. Гіперструктури державного апарату повинні стимулювати самоорганізаційні заходи динамічного характеру, тобто ініціативу пов'язану з нескінченною творчістю народу, що за законами розвитку дисипативних систем надає можливість активного обміну з середою і поширенням діапазону рухомості кордонної зони.

Саме завдяки відсутності свідомого організаційного стимулювання розвитку джерел альтернативної ініціативи, або автономної саморегуляції на підставі розвитку творчої потенції, полягає проблема стагнації Української державності.

Стимуляція творчого потенціалу країни цілком пов'язана з генерацією альтернатив, що розвивається за схемою «хаос – структурна генерація – регулятори нових флуктуацій». У системі історичного саморозвитку суспільства державного рівня роль стимуляторів альтернативної генерації виконують організаційні структури. Саме завдяки вдалої кооперації сил самоорганізації та організації стає можливим процес активної генерації нової реакції на неповторні умови рухомої і ворожої, відносно самої системи, середи. Наприклад, процеси саморегуляції ринкових відносин безпорадні і руйнівні там, де не має конкурентної середи. Конкурентна середина відсутня там де не має критичної маси приватної власності [2,с.261].

Особливу роль відіграють взаємовигідне співіснування організаційних та самоорганізаційних сил, що говорить не стільки про їх антагоністичність скільки про природний симбіоз. Більшість країн з перехідною економікою розвивали та розвивають економіку на підставі багатострокових народогосподарчих планів. Такі заходи не заважають, а навпроти стимулюють ринкові саморегулятори, компенсуючи їх неефективність на стратегічних напрямках які потребують масштабного та швидкого маневру. Реалізація такої програми відбувається завдяки наявності рухомих елементів системи самоорганізаційних імпульсів, що не втягує країну у непередбачений хаос дикунського капіталізму.

Однією з головних умов вдалої реалізації державного регулювання, адекватного завданням ринку, є розвиток антиподу регулювання та штучного керування, тобто розвитку свободи, економічної свободи, політичної, соціальної, наукової, релігійної тощо. Без посилення цього регулятора, фактично не має протидії державним, за природою, усталеним структурам, що може привести і приводить до порушення балансу динамічної усталеності у бік надбання зайвої усталеності і, як наслідок, наступає стагнація системи. Завдяки стратегічному плануванню самоорганізаційних вибухів, і передбаченню стимуляції творчої потенції самоорганізованих систем, не відбувається і повна централізація, яка стає максимально ефективною завдяки переплетенню свободи, автономії та організованому порядку. Важливим стає вдале встановлення екстремумів вільної самоорганізації, для їх стовідсоткової реалізації, врахування можливості їх взаємної підтримки і зважання, через нелінійність реальних онтологічних зв'язків.

Своєрідність становища України міститься в тому, що в країні має місце гострий дефіцит обох початків, і організаційних сил, і самоорганізаційних тенденцій побудованих на реалізації вільного потенціалу. Точніше більша частина вільного потенціалу знаходиться в тіньовому секторі економіки, саме завдяки тому, що система організаційного керівництва з часів колишнього СРСР не перетерпіла значних змін.

Ретельний аналіз показує, що головними проблемами на шляху вдалих загальносистемних перетворень є дві органічно пов'язаних між собою: перша – становлення творчої потенційної вільної особистості, і друга – побудова умов, що забезпечать становлення і розвиток її творчого потенціалу.

Виходячи з цього визначимо головні питання, що постають, на наш погляд, перед стратегами державності:

1. соціально-економічне розв'язання проблеми накопичення серед громадян достатньої чисельності власників, в тому числі і наукових;
2. політико-правове – відбудова у суспільстві інституціональних і юридичних умов вільної самореалізації творчого потенціалу особистості;
3. духовно-культурне – розвиток всебічного, а не моноспрямованого (національного, соціального, конфесійно орієнтованого) самовизначення особистості, відповідальної за власні дії перед людьми, власною совістю, і перед трансцендентальним буттям, що є першопричиною існуючого.

Факторами зовнішнього впливу на історичний розвиток українського соціуму виступають різні чинники. Одним з перших можна вважати загально цивілізаційний фактор. Справа в тому, що через посилення глобальних інтеграційних процесів у ХХ ст. має місце постійне взаємопроникнення і конфлікт між елементами цивілізацій [7,с.348].

У свою чергу, в Україні виявився певний розкол між західно та східно орієнтованою творчою частинам населення, інтелектуально знекровлюючи українство, наслідком чого в умовах негативної ситуації стало замкнуте коло: позитивні ліберальні цінності і заходи владарюючих сприймалися народом негативно в наслідок його історичного не радикального сприймання корінних змін, і навпаки позитивні цінності народу розцінювалися владою як негативні в наслідок її офіційної надмірної прозахідної орієнтації починаючи з 1991 р.

Історично розміщена між політичним Заходом та Сходом, у часи своєї фактичної незалежності, Україна завжди стояла перед вибором стратегічної орієнтації. Український народ часто історично відмовлявся від вестернізації України, наприклад у спілці з Польщею, Швецією, під час Північної війни у 1708 р. не звертаючи уваги на досить великий вплив гетьмана Мазепи. Сучасна вестернізація проходить не стільки військовим шляхом, скільки культурно-економічним, іноді релігійним.

Вважаємо, що втратою для України є процеси спровоковані МВФ у тотальній комерціалізації суспільства, йдеться про незахищеність та швидку загибель інтелектуального потенціалу нації, втіленого у науці, культурі, високих технологіях, всього того що не піддається швидкому відновленню та без чого не можливо існування країни в інформаційному ХХІ ст., втрачання можливості реалізації такого потенціалу мабуть є стратегічною помилкою України.

Кожна структура політичного управління яка існує в Україні, вважаємо, лише декларує цілком вірну ідею служіння верств влади суспільним потребам, практично реалізуючи принцип підкорення соціуму інтересам влади, доведенням чого стає найпоширеніші пільги депутатам всіх законотворчих органів України, як місцевого, так і загальнодержавного рівнів, та представникам багатьох інших інститутів влади.

Отже причина сучасної кризи історичного розвитку України, мабуть, полягає не тільки, і не стільки в економічній, політичній площині скільки на

морально доктринальному рівні.

Вирішення головних протиріч сучасності полягає у сферах тотального порозуміння між соціальними системами, яке забезпечується певними діалоговими конструкціями, від реалізації яких залежить подальший розвиток систем. Політична активність досі виявлялась, як правило, у різноманітних формах вульгарного радикалізму та конфронтаційного громадянського протесту. Нині такі стереотипи суспільної активності стають непродуктивним анахронізмом. На перше місце сьогодні виходять механізми конструктивного політичного діалогу між владою та суспільством, між владними силами країн, між народами різних держав поза офіційними відносинами на засадах культурного і морально обумовленого цивілізаційного діалогу.

Як свідчить аналіз історії, в сучасних умовах корінного перетворення всіх сфер суспільного життя, суттєво збільшується роль міжнаціонального, міжсистемного спілкування, як найважливішого феномену соціального функціонування, більш того воно виступає потребою взаємовигідної самоорганізації кордонних історичних систем.

В умовах усвідомлення нелінійності міжсистемних зв'язків сучасного світу стратегія перебудови вимагає перегляду. Якщо раніше достатньо було поглянути на минуле, використати аналогію та лінійність спроектувати майбутнє, то сьогодні така позиція стає занадто дорогою для історичних систем які постійно розвиваються ніколи не відновлюючи умови минулого.

Тому, на наш погляд, існує актуальна потреба у розробці абсолютно нових стратегій розвитку політичного, соціального, економічного, особистісного буття.

Майбутнє України є перспективою її сучасного самостановлення, а в умовах розвитку загальноцивілізаційної системи стає невідривною її частиною, будь-яке інше міркування буде відірване від реалій життя. Оскільки людство входить в еру багатокультурної і багатопольної поєднаної цивілізації, де кожна країна, народ, нація, постають органічними складовими загальноісторичного процесу.

Найближчий до України етап глобалізації це формування європейського простору як універсальної системи міждержавних відношень. Майбутнє стає тим менш передбаченим чим довше затягуються життєво необхідні реформи, в наслідок чого воно окреслюється двома екстремумами.

Перший варіант: реформи так і не будуть проведені, і Україна стане сировинним додатком високо розвинутих країн, назавжди перебуваючи країною «третього світу», з чим навряд чи буде миритися народ України, що може привести до кривавих конфліктів.

Другий варіант – проведені реформи нададуть Україні необхідної мобільності та виведуть її на рівень Європейських країн як могутнього і цілком рівноправного партнера, але лише за умов морального, культурного, цивілізаційного піднесення ведучих верств населення України.

Процеси системної самоорганізації та організації в Україні, цілком пов'язані з загальносистемними змінами в межах поновленого світового

середовища, і потребують значної кореляції під впливом зовнішніх та внутрішніх факторів серед яких, найголовнішим та першопричинним є фактор моралі та етики нового суспільства, без якого стає неможливим ні політичне, ні економічне, ні соціальне, ні культурне поновлення міжсистемних відносин. Гуманність, доброчинність, альтруїзм стають функціонально необхідним для виживання в нових умовах, саме вони надають головної мотивації конструктивному державному перетворенню всіх рівнів за принципами самоорганізації історичного процесу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аверьянов А.Н. Система: философская категория и реальность. – М: Мысль, 1976. –188с.
2. Пахомов Ю.Н., Крымский С.Б., Павленко Ю.В. Пути и перепутья современной цивилизации. – К.: Международный деловой центр, 1998. –432с.
3. Шморгун О.О. Проблеми аналізу перехідних соціальних процесів в контексті тоталогічних досліджень. // Totallogy – XXI. Постнекласичні дослідження. –К.: ЦГО НАН України, 1999. – С.423-428.
4. Аксёнов Г.П. О причине времени. //Вопросы философии,1996, №1.- С.42-50.
5. Ткаченко В.М. Україна: проблеми самоорганізації (начерки новітньої доби). –К.: Ін-т історії України НАН України, 1996. – 104с.
6. Гайденко П.П., Давыдов Ю.Н. История и рациональность: социология М. Вебера и веберов ренессанс. – М.: Политиздат, 1991. – 336с.
7. Кремень В.Г. Ткаченко В.М. Україна: Шлях до себе: Проблеми суспільної трансформації. – К.: Видавничий центр «ДрУк», 1999. – 446с.
8. Направленность развития как философско-мировозренческая проблема: Автореферат дис... канд. филос наук: 09.00.01./ Киев. Ун-т. им. Т.Г.Шевченко. - К.,1993.-23с.